

Marko Marulić.

(1450 — 1524)

V spomin štiristoletnice umetne hrvaške književnosti.

Napisal *prof. Ivan Steklasa.*

I. Marulićeva dôba.

Hrvaški narod je živel v drugi polovici XV. in na početku XVI. veka jako nemirno življenje. Vedne borbe s Turki in neprestani prepiri velikašev med seboj, s kraljem in z bližnjimi sosedi bosenskimi, benečanskimi in nemškimi so kalili moč plemstva in siromašnega naroda, ki se je v svojih nadlogah večkrat sam dvignil proti svojim strogim gospodarjem.

Hrvate je v tem času vzdržala v edinstvu le vera, za katero so se odločno borili proti Islamu. V tem času se je proslavilo največ hrvaških junakov. Narodne zavesti pa navzlic temu hrvaški narod vendarle ni imel; manjkalo mu je misli za skupni napredek in za samostalnost. Po navadi je vsak velikaš skrbel za svojo lastno korist.

Tudi pravega reda v državi ni bilo, ker se velikaši niso ozirali niti na kralja niti na zakon. Večji red je bil v onih primorskih mestih in okrožjih, ki so spadala pod benečansko vlado; zato so prebivavci teh krajev takrat rajši ostali pod Benečani, kakor pod hrvaškimi velikaši. Tudi so bili varnejši pred zunanjimi sovražniki, posebno pred Turki; kajti Benečani so bili takrat jaki ter so se znali, a tudi mogli braniti. Tako ni bilo samo v Dubrovniku nego tudi v drugih primorskih mestih, od katerih se je marsikatero svojevoljno pokorilo benečanski vladi.

Razume se, da so se Benečani trudili, da svoje podložnike popolnoma združijo s svojo državo. Vsa njihova oprava je bila tako urejena. Za upravitelje so imeli v teh mestih le svoje ljudi in so gledali, da so tudi vse ostale službe dobivali le Benečani. Domačinom so dopuščali le malo svobode pri mestni upravi, a še to le navidezno, kajti

opravo je vodil benečanski upravitelj ter je spravil sčasoma vanjo mnogo svojih ljudi, katerim so domačini odstopali dragovoljno svoja mesta ter se celo ravnali po njih, sprejemali od njih italijanski jezik in italijanske običaje. Le seljak se je držal še vedno rajši svojih hrvaških velikašev, dasi so nekateri izmed njih bili silovitejši od benečanske gospode; vendar pa je stanje kmetskega ljudstva ostalo žalostno pod tem in onim gospodstvom.¹⁾

Med mnogimi mesti, ki so spadala pod benečansko oblast, je bil tudi Splet, rojstno mesto Marka Marulića. Znano je, da je bil Splet za časa narodne hrvaške dinastije z okolico pravzaprav srce cele hrvaške kraljevine, ker je bil središče vse državne in cerkvene uprave. Pod ogrsko in benečansko vlado je izgubil Splet svojo znamenitost in na njegovo mesto je stopil Zader. Splet je upravljal benečanski knez z mestnim svetom, v katerem so sedeli sami mestni vlastelini; uradniki so bili pa Benečani. Sodilo se je po posebnem statutu ali tudi po slovanskem pravu. Uradni jezik je bil latinski ali italijanski, razglašali pa so se ljudstvu vsi sklepi in odredbe tudi v hrvaškem jeziku. To je dokaz, da je bila večina prebivalstva v Spletu takrat hrvaška. Še nepobitnejše dokaze za to pa je priobčil Kukuljević²⁾ iz spletskih mestnih zapisnikov, iz katerih je dokazal, da je bilo v Spletu v letih 1412

¹⁾ Stari pisci hrvatski. Na sviet izdaje „Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.“ Knjiga prva. U Zagrebu 1869. Pjesme Marka Marulića. Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski. Na sviet izdala „Jugoslavenska akademija znanosti i umejnosti.“ U Zagrebu 1869. Predgovor Jagićev. Str. 12. Str. LXXVII. in 339.

²⁾ Tam, str. VII—X.

do 1492, torej v 80. letih, poleg 328 hrvaških le dvajset tujih italijanskih rodbin. Tudi hrvaška noša se je ohranila večinoma. In dasi so domači vlastelini prav radi italijanili svoja hrvaška imena, so vendar pri vsem tem pospeševali rajši hrvaško knjigo kakor tujci. Celo nekateri pravi Italijani so se jim pridružili. Benečansko poročilo nam zatrjuje, da so v Spletu še l. 1553. smatrali hrvaški jezik za materinski, in ne italijanskega. Le v tem so bili Benečani krivični Spletčanom, da so zavrgli dogovor iz l. 1420., po katerem so imeli duhovniki in meščani pravico, da so si volili svoje kneze in nadškofe. Benečanska vlada je pošiljala od l. 1426. po dogovoru z Rimom svoje ljudi za cerkvene poglavarje v Splet.¹⁾ Le-ti so začeli hud boj proti staroslovenščini v cerkvi in so jo hoteli iztisniti na veliko škodo hrvaškega naroda po celi Dalmaciji. Seveda pri tem niso vzpeli popolnoma.²⁾ Splet je bil koncem XIV. veka prav napredno in bogato mesto. Poleg razširjene trgovine je krasno napredovala tudi obrtnost, in ker je bilo blagostanje splošno, sta se krepko razvijali umetnost in književnost.³⁾

Dolgo časa so mislili, da je začela hrvaška književnost cvesti najprej v Dubrovniku; toda zdaj je dokazano da gre prvenstvo v tem Spletu. O tem piše Ljubić:⁴⁾ „Toda razen narodnega pesništva se je bilo razvilo tudi umetno pesništvo v Spletu in Hvaru malo poprej nego v Dubrovniku. Marko Marulić Spletčan, ona prejasna zvezda za celi tedanji svet, zasluži brez dvoma, da ga priznamo za očeta hrvaškega pesništva. Njegov glas je bil v narodu že dobro znan, ko se je začelo v Dubrovniku šele daniti na književnem polju. Pesnik P. Hektorović (1487 do 1572), veliki spoštovatelj in prijatelj Dubrovčanov, pripisuje vendarle Maruliću za slugo, da je rešil hrvaški jezik ter ga prvi

očistil in povzdignil do časti književnega jezika.“ — Pa tudi Marulić sam priznava, da so bili v Spletu že pred njim narodni pesniki, katere imenuje „začinjavce“.¹⁾ In tako je moralo tudi biti, pravi Kukuljević²⁾, kajti drugače ne bi mogli razumeti, odkod je ono bogastvo v jeziku, odkod ona večja ali manjša pravilnost v slogu in v ritmu, ki jo vidimo v pesmih Marulićevih. Slednjič ne najdemo niti pri Maruliću niti pri njegovih vrstnikih niti najmanjše vesti o dubrovniških pisateljih. Šele po Luciću (1480—1530) in Hektoroviću bi se dalo soditi, da je imela šola Marulićeva zelo velik vpliv na razvoj dubrovniške književnosti. Splet s sosednim Starim gradom je torej prava zibel hrvaške narodne književnosti.

Hrvaški narod ob Jadranskem morju, med Uno, Kolpo in Dravo se je tako povzdignil v drugi polovici XV. in početkom XVI. veka, torej v dobi M. Marulića, da je bil najbolj izobražen narod ne samo med sorodnimi sosedi, ampak med vsemi narodi takrat silne ogrske države pod Matijem Korvinom. A to je bilo takrat, ko je že turško kopito pogazilo sosedno srbsko, bosensko-hercegovsko, arbanaško in bolgarsko zemljo ter grozilo tudi že Hrvatom s smrtnim udarcem. In vendar je Hrvat v eni roki z mečem, v drugi pa s peresom deloval za prosveto ter se v tem času proslavljal ne samo s svojim velikim junaštvom, ampak tudi z učenostjo.

Ni dvoma, da je dobil hrvaški narod to svojo omiko iz Italije, ki je bila takrat prerojena po grški umetnosti. Z Italijo so bili Hrvatje v tesni zvezi po isti veri, po benečanski vladi in po trajni trgovini. Zato so pohajali Hrvatje tudi italijanske šole, odkoder so se vračali domov polni znanja, ali so pa ostajali sami kot učitelji na italijanskih šolah.³⁾ Tako se je tedanja prosveta

¹⁾ Tam, str. 352. Marulić imenuje „poete“ one pesnike, ki pojejo latinsko, a one, ki pojejo v domačem jeziku, imenuje, „začinjavce“ (začinjati = za-beliti = v prenesenem smislu „pesem nakititi“).

²⁾ Pjesnici hrvatski XV. veka od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. II. Sv. U Zagrebu 1858. Str. 4.

³⁾ Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Stran XVIII.

¹⁾ Tam, str. XI. Opazka o jeziku.

²⁾ Tam, str. XI.

³⁾ Tam, str. XII.

⁴⁾ Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić. Knjiga II. Riečki 1869. Str. 351.

širila po Dalmaciji, a od tod po ostalem Hrvaškem in celo po Ogrskem, kjer je umni kralj Matija Korvin zbiral okoli sebe na svojem sijajnem dvoru največje učenjake in umetnike. Ni čuda, da je bilo med temi možmi največ Hrvatov.¹⁾ Ti učenjaki so pisali seveda latinsko, saj je bil ta jezik v srednjem veku strogo znanstveni jezik; pri Hrvatih je pa veljal tudi kot državni jezik celo do 19. veka. Tuja oblika pa ni še tuja stvar, in kdor piše o hrvaški književnosti, se mora ozirati tudi na latinska dela, da more soditi o pravem znanstvenem napredku pri Hrvatih.

Znano je, da je hrvaški narod rabil v cerkvi in v javnem življenju t. j. v upravi in v zakonodajstvu, dva jezika, namreč latinskega in hrvaškega. Z obema se je od najstarejših časov širila omika med Hrvati. Kukuljević pravi²⁾, da je težko prav natančno določiti, v katerih strokah so pisali hrvaški književniki v latinskem, in v katerih v hrvaškem jeziku. Vendar pa bi se sploh moglo reči, da je v onih hrvaških krajih, kjer se je ohranil slovanski jezik pri cerkveni službi božji, pisano vse, kar spada v bogoslovje, veronauk in sploh med cerkvene predmete, večinoma v hrvaškem jeziku; poleg tega se je tudi v cerkvi prepevalo v hrvaškem jeziku. Pisali so hrvaško tudi marsikaj o domači zgodovini; hrvaščina se je rabila tudi v zakonodajstvu in pri sodiščih v mestnih in selskih občinah v domačem občevarju in v dopisovanju med stanovi, plemeni in rodbinami. V onih krajih pa, kjer je iztisnil latinski jezik iz cerkve slovanščino, so omejili domači književniki hrvaški jezik samo na verouk in na narodno pesništvo. O vseh drugih predmetih se je pisalo z malo izjemo še v XV. in XVI. veku edino v latinskem jeziku, a jako malo v hrvaščini ali italijanščini.

Za hrvaški jezik so se takrat rabile štiri pisave: glagolska, zapadno cirilska, latinska in gotška. Meje se tem pisavam ne morejo

točno določiti; vendar pa se lahko reče, da se je rabila glagolica tam, kjer se je vzdržal v cerkvi slovanski jezik; tam pa, kjer se ni v XV. veku več rabila glagolica, kakor skoraj po vseh mestih, posebno v Dubrovniku in na bližnjih otokih, je bila v navadi latinska in gotška pisava. Cirilska azbuka se je rabila največ v Bosni in Hercegovini, posebno v onih pomejnih krajih, kjer se je mešala grško-iztočna z rimsko-katoliško vero. V vseh hrvaških krajih od morja do Drave je bila razširjena glagolica, in sploh se je pisalo v XV. in XVI. veku večinoma s to pisavo. V primorskih dalmatinskih mestih se je rabila latinica, a hrvaščino so pisali v XV. in XVI. veku z gotskimi črkami, kar dokazujejo do dandanes ohranjeni rokopisi in najstarejše hrvaške tiskane knjige.

Hrvaška književnost ni za M. Marulića zaostajala za književnostjo ostalih narodov zapadne kulture, na primer za Nemce in za Italijane, ki so tudi, kakor Hrvatje, prepevali in pisali pobožne knjige v svojem narodnem jeziku, a za vse druge predmete rabili le latinski jezik. Večkrat se je zgodilo, pravi Kukuljević³⁾, da so njihovi latinski pisatelji bolj narodno mislili in v bolj narodnem duhu pisali, negoli oni, ki so rabili za svoje duševne proizvode narodni jezik. Kukuljević je z velikim trudom zbral podatke o vseh važnejših hrvaških pisateljih in učenjakih, ki so pisali v latinskem jeziku o raznih strokah človeškega znanja.²⁾ Lepo število jih je, ali pičli prostor ne dopušča, da jih priobčimo. Omeniti nam je tukaj le nekoliko besedi o pesništvu, ki se je ob času Marulićevem razvilo tako lepo, da je nadkrililo vse druge književne stroke.

Tudi Hrvatje so imeli takrat pesnike, ki so rabili samo latinski ali pa hrvaški jezik, nekateri pa tudi oba. Med poslednjimi je bil tudi M. Marulić. Latinski klasicizem in narodni jezik sta se vedno borila za prvenstvo³⁾, in ni se vedelo, kateri bo premagal.

¹⁾ Stari pisci hrvatski. Knjiga prva Str. XVIII.

²⁾ Tam, str. XVIII.—XLIII.

³⁾ Tam, str. XXXVII.

¹⁾ Tam, str. XIV—XV.

²⁾ Tam, str. XVI.

Latinsko se je pisalo za veliki svet in za učene ljudi, v narodnem jeziku za ljudstvo in za žene, ki so takrat govorile le v svojem narodnem jeziku. Na Hrvaškem se je pisalo takrat v narodnem jeziku tudi za glagolaše, ki niso znali latinsko in zato niso dosegli višjega znanja. Karkoli so pisali takrat hrvaški pesniki v latinskem jeziku, vse je višjega poleta in večje znanstvene vrednosti; a kar so pisali v hrvaškem jeziku, to nosi znak narodnih preprostih nauk, a tudi toplejšega čuvstva. Tako je bilo tudi v pesništvu. Epopeje, ode, elegije in epigrame so zlagali hrvaški pesniki večinoma v latinskem jeziku; lirične pesmi, prijateljske poslanice, alegorične in didaktične, dramatične in pobožne pesme, a včasih tudi satire, so peli v hrvaščini.¹⁾

Ne more se dokazati, pravi Kukuljević²⁾, da imajo Hrvatje starejših umetnih pesniških proizvodov od onih iz XV. veka, tudi ko bi se dalo dokazati, da so umetne pesmi nepoznanih pesnikov oni proizvodi, ki so se ohranili v nekih glagolskih in dubrovniško-ilirskih rokopisih XV. in XVI. veka (1468 do 1520), kakor tudi neka v rokopisih ohranjena „Mysteria“ ali „Priказanja“ od pesnikov, ki so mnogo starejši nego oni rokopisi. Ali ravno te pesmi strogo pobožne vsebine niso niti gledé na poetični vzlet niti gledé na ritem posebno velike cene, in tudi starost „Mysterijev“ ni natančno znana. Zato se mora priznati, da se začenja umetno hrvaško pesništvo šele v drugi polovici XV. veka, in sicer z Markom Marulićem. To se sme trditi toliko časa, dokler se ne najdejo hrvaški pesniški spomeniki onih starih „začinjavcev“, katere omenja Marulić v predgovoru svoje „Judite“, ali pa hrvaški pesmotvori onih od Marulića starejših pesnikov, od katerih poznamo do zdaj samo latinske pesniške proizvode.

A če hrvaški narod ni imel pred drugo polovico XV. veka umetne poezije v hrvaškem jeziku, je imel pa gotovo dovolj sta-

rinskih narodnih pesmi. O tem svedoči mnogo hrvaških pisateljev in pesnikov. Hektorović navaja v svojem delu „Ribanje“ nekoliko takih narodnih pesniških proizvodov, katere imenuje „počasnice“ in „bugarkinje“, a Jurij Šišgorić iz Šibenika (1440 — 1490) govori v svojem delu „De situ Illiriae et civitate Sibenici“ obširno o teh narodnih pesmih. Narod hrvaški, ki je imel tako krasne narodne pesme, pač gotovo ni bil brez narodnih pesnikov že davno pred Marulićem, saj se sicer ti v drugi polovici XV. veka ne bi bili mogli pojaviti iznenada v toliki množini. Marulićevi vrstniki so bili Hvarani Hanibal Lačić, Peter Hektorović in Franjo Božičević ter Dubrovčani Šiško Menčetić, Gjore Držić, Marin Knističević, Marin Dimitrić in Mihalj Bunić; dalje Mavno Vetranić, Nikola Dimitrić, Štefan Gučetić in Andrej Čubranović, Mario Kaboga, oba Dubrovčana in Peter Zoranić iz Nina.³⁾

Zanimivo je, kako sodijo o vrednosti tedanjega latinskega in hrvaškega pesništva. Kukuljević pravi²⁾, da se mora dati na vsak način prednost latinskim proizvodom hrvaških pesnikov že zaradi notranje znanstvene vrednosti in zaradi dovršenosti zunanje oblike. Izobraženi in uglašeni latinski jezik s svojim točnim ritmom je bil že izdarna urejen po strogo pisanih pravilih, katerih ni smel nihče prezirati, če je sploh hotel veljati za pesnika. Vrhutega je imel latinski pesnik velike vzore v starih klasikih in se je lahko ravnal po njih. Računati je mogel tudi na znatno število bravecev ter na priznanje in pohvalo vsega učenega sveta, ako je napisal kaj dobrega. Vse drugače je bilo s pesnikom, ki je pel v hrvaškem jeziku. Ta ni imel vzorov pred seboj iz prejšnjih časov, moral se je boriti z jezikom, v katerem še niso bile sprejete splošne postavbe, niti določena pravila, ki je bil brez pravopisa in brez slovnice; tudi je hrvaški pesnik pisal za jako neznamno število bravecev, včasih samo za

¹⁾ Tam, str. XXXVII.—XLIII.

²⁾ Tam, str. XLIII.

¹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. XLIII—XLVI.

²⁾ Tam, str. XLVII.

svoje najbliže prijatelje, kajti preprosto ljudstvo ni znalo brati, a oni, ki so znali, si niso hoteli prepisovati rokopisov; če je hotel pa hrvaški pesnik izdati svoje delo v tisku, ga je moral poslati na Italijansko, ker doma ni bilo tiskaren z latinskimi črkami. Iz Italije pa je dobival pesnik po navadi knjigo, natisnjeno s tolikimi pomotami, da je večkrat sam ni mogel več razumeti. O kaki slavi ali o priznanju hrvaški pesnik takrat še govoriti ni mogel. Zato ni nič čudnega, če je hrvaška pesem v XV. in XVI. veku zastala za domačo latinsko pesmijo. Zato zaslužijo vsi hrvaški pisatelji in pesniki, ki so se navzlic temu žalostnemu stanju hrvaškega jezika in narodne knjige vendarle lotili dela ter začeli svoje misli priobčevati v narodnem jeziku, največje spoštovanje in hvaležnost. Oni so kmalu odkrili bogastvo hrvaškega jezika, ga opilili ter mu odprli pot med ostale kulturne jezike s svojimi lepimi umotvori. Zato se letos Hrvatje hvaležno spominjajo ter na razne načine poslavljajo Marka Marulića, očeta hrvaške književnosti, kateremu v spomin so napisane tudi te vrstice.

II. Marulićevo življenje.

Marko Marulić, vlastelin spletski, se je narodil v Spletu dne 18. avgusta l. 1450. Njegov oče Nikolaj ¹⁾ je bil zelo pameten in častit mož, a mati mu Dobrića, izvrstna in bogaboječa gospa, sestra slavnega viteza in plemiča Janka Lava Albertića. Marko je imel še pet bratov, ki so bili vsi pošteni in ugledni meščani, toda on je vendar vse nadkrilil ne samo s svojo pametjo in veliko učenostjo, ampak tudi z blagim in svetim življenjem. Edina sestra Vice je stopila med spletske redovnice sv. Benedikta ter je postala kesneje redovnica samostana svetega Rajnerja v Spletu. Prvi pouk je dobil Marulić v Spletu,

potem pa je šel po navadi onega časa v Padovo, kjer mu je bil glavni učitelj glasoviti Picentini, ki ga je poučeval tudi v grškem jeziku. Ostali njegovi učitelji so bili še Colla Firmian, Iideo Acciarenini in Hieronim Jenesio.

Mladi Marko je napredoval vrlo dobro v vseh znanostih, posebno pa v latinskem jeziku, v modroslovju, pesništvu in govorništvu. Kot mladenič je pozdravil v imenu dijaškega zbora starega dožda Nikolaja Marcelia s prekrasnim govorom, da so se mu čudili vsi poslušavci. Od prve mladosti do smrti je poleg vse svoje modrosti in plemenitosti govoril prav malo, kakor trdi njegov življenjepisec Natal. Bil je ponižen in sramežljiv ter je svoje znanje bolj tajil, nego odkrival. Ker je bil jako prijazen, so ga ljubili vsi, ki so ga poznali. Nekateri pisatelji trdijo, da je Marulić, ko se je vrnil v svojo domovino, s svojimi prijatelji živel nekaj časa prav razuzdano, a da se je izpreobrnil šele po žalostni smrti svojega prijatelja Papalića. To pa ni verjetno, ker ga vsi njegovi vrstniki hvalijo kot pobožnega in jako poštenega moža, dočim je omenjena vest izšla šele l. 1768. v nekem spisu, tiskanim v Benetkah. Sicer pa vemo prav malo iz njegove mladosti. Njegov življenjepisec in vrstnik Natal ne vé nič o nenravnosti Marulićeve, in omenja le, da se je Marulić do smrti svojega najmilejšega brata Šimna († okoli l. 1476.) nosil prav gizdalinsko po navadi tedanjih spletskih vlastelinov; toda po smrti svojega brata je izpremenil nagloma svoje obnašanje ter se začel nositi preprosto, ker je uvidel ničemurnost sveta. Kot najstarejšemu članu v rodbini mu je pripadlo veliko gospodarstvo, ali izročil ga je svojemu bratu Valeru, samo da bi se lažje bavil z znanostimi. Po Valerovi smrti je pa vendar prevzel gospodarstvo, dasi mu je bilo zelo težavno, kakor je sam tožil. Stanoval je v mali, s knjigami in pismi prenapolnjeni sobi, hodil prav malo okoli, a bil vendar skoraj vsak dan v cerkvi sv. Dujma, kamor je dohajal prvi, a odhajal zadnji. Natal pravi, da je Marulić v tej tesni sobici prebival kakih

¹⁾ Marulići so se zvali s početka „Pecinići“ in „Picinići.“ Še-le pod benečansko vlado so sprejeli ime „Marulići“ ali „de Marulis in Marulo.“ Še Markov oče Nikolaj je v spletskih zapisnikih kot občinski odvetnik l. 1471. zapisan kot „Pecenić de Marulis.“

štirideset let, živel vedno lepo krščansko, se učil iz knjig po dnevi in po noči, pisal svoja dela, pogostoma molil in se po tedanji navadi strogo postil ter delil siromakom vbogaime. Vendar pa je odhajal včasih od doma za dalje časa, ko je preiskoval po solinskih, a na stare dni tudi po rimskih razvalinah latinske napise. L. 1510. torej, ko je bil star 60 let, sklone zapustiti nemirni svet, ter se podá v samostan sv. Petra v Gluhi dolini pri Nečuju na otoku Šolti, dvanajst milj od kontinenta. Že čez dve leti je Marulić zopet zapustil samostan in Gluhu dolino ter se povrnil v Splet v svoje poprejšnje stanovanje. Vsi življenjepisci Marulićevi trdijo, da je pobegnil iz samostana zaradi morskih razbojnikov, a nobeden ne omenja, da so odšli tudi menihi. Kukuljević zato misli¹⁾, da niso bili roparji vzrok njegovemu begu, ampak da Marulić ni našel v tem samostanu zaželenega miru, po katerem je tako hrepenel. Marulić potrjuje to mnenje deloma sam v svojem delu „Dobri nauci“, kjer poje o zavisti, katero je našel tudi med menihi.²⁾ M. Marulić je umrl dne 5. prosinca l. 1524. v 74. letu v svoji hiši v Spletu tihe in mirne smrti. Nimajo prav oni, ki trdijo, da je umrl v samostanu kot redovnik; resnica je samo to, da je v smislu svoje oporoke pokopan v frančiškanski cerkvi zunaj zidin mesta Spleta.³⁾ Za izvršitelja svoje oporoke je imenoval Petra Gregorijanića in Alojzija Papića. Ogromno svoje posestvo pa je zapustil večinoma cerkvi in siromakom.

Razume se, da so tako umnega moža, kakor je bil Marulić, po njegovi smrti pro-

slavljali njegovi vrstniki v raznih spisih. Tako ga slavi Peter Hektorović v svojem „Ribanju“, Peter Zoranić v svojih „Planinah“ in Jurij Baraković v svoji „Vili Slovinki“. Vsi trije priznavajo, da je prva zvezda na mlademu obzorju hrvaške književnosti. Vsi ga hvalijo zaradi visoke učenosti, zaradi pobožnega in častitega življenja in zaradi velikih zaslug, da je povzdignil hrvaško književnost ter širil po svetu čednostne nauke. Levaković pravi na nekem mestu, da je bil Marulić prva zvezda dalmatinska po svetem Marku. Viljem Eisengrein piše, da je bil prvi modroslovec svojega časa in ga ni nihče nadkrilil v bogoslovnih naukih. Proslavljali so ga tudi Jeronim Makarelić, Frančišek Lucenski, Frančišek Galiani in Vicko Pribojević.¹⁾

Marulić je občeval pismeno v književnih zadevah s prvimi velikaši in učenjaki svoje dobe; dopisoval je s papežem Hadrianom VI., s kardinalom Dominikom Grimonom, Petrom Berislavcem, s hrvaškim banom²⁾, s Krištofom Marcellom, nadškofom v Krfu, z Bernardom Zanom, nadškofom spletskim, s Tomažem Nigrom, škofom in pisateljem, kateremu je posvetil svoje „Parabole“, s pesnikom Jurijem Šišgorićem, z Hijeronimom Ciepićem, učenim kanonikom spletskim, katerega je priznal Marulić za svojega najboljšega prijatelja; z Dominikom in Hijeronimom Papićem in z Dominikom Bučo, kateremu je posvečeval svoja latinska dela; ter z Dujmom Balistrićem, kateremu je posvetil svojo hrvaško „Judito“ in „Naslidovanje Isusovo“. Nekatero svojih prijateljev je opeval tudi v latinskih pesmih. Zanimivo je, kar pravi o njem njegov življenjepisec Natal, da je bil vešč tudi slikanju in rezbariji. Kukuljević tega ni verjel, toda odkar je Rački obelo-

¹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LI.

²⁾ Tam, str. 105—106, verz 137—146.

³⁾ Tam, str. LI. Kukuljević pravi, da se ne more za gotovo trditi, kje je pokopan M. Marulić, češ da sta zdaj dve frančiškanski cerkvi v Spletu, ena v predmestju, druga pa še dalje zunaj v Poljudih, kjer je videl sam Kukuljević nadgrobni kamen Marulićev z napisom: „Marulorum Progenici ossium pulveres in hac tumba novissima teguntur“; a Kurmanić trdi, da je pokopan v cerkvi sv. Frančiška v Spletu in da je nekoliko let pred tem videl le-tam vrezane besede: „Famiglia Maroli.“

¹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LII—LIII.; Ljubić. Ogledalo 11. str. 367.

²⁾ Peter Berislavić je podaril Maruliću v znak prijateljstva srebrno uro, katero je v oporoki zapisal Marulić svoji sestri. Oporuka M. Marulića, priobčio dr. Fr. Rački. Starine na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knj. XXV. Str. 152—163. Zagreb 1892.

danil Marulićevo oporoko, je ta Natalova trditev dokazana. Marulić je namreč v oporoki zapisal svoji sestri sv. evangelje s slikami, katero je sam prepisal in okrasil s slikami.¹⁾

¹⁾ Oporuka M. Marulića, priobčio dr. F. Rački. Starine. Knj. XXV. str. 155.

Marko Marulić je bil srednje rasti, širokih pleč, okretnega telesa, čela vedrega in širokega, črnih oči, slokega nosa, lepega lica in rjavkastih las. Tako ga opisujejo njegovi prijatelji, slika njegova pa se nam ni ohranila, vsaj doslej se ni nikjer našla.

(Konec.)

N a d e.

Ubegle so nade —
In ž njimi spomini,
vrstijo se z mano
na tožni pogreb . . .

Rojene zemljanu
v življenju so nade,
da spremljajo zvesto
do groba mu pot!

In kadar se vleže
k počitku na oder,
mu nada poslednja
zatisne oči — —

In kadar počiva
pod tiho gomilo,
vstajenja mu nada
na grobu bedi!

Zato le hitite
ve nade pred mano,
saj skoro, saj skoro
vas jaz — dohitim!

Ljudmila.

S a m.

Sam sedevam prepevaje,
prepevaje, kakor ptič,
sreče plapola mi duša,
nič ne manjka mi, prav nič!

Kaj? Mladenke da pogrešam
s plamenečimi očmi? —
Ljuba mi je cvetna trata,
ki z razkošjem me gosti.

Brez tovarišev sedevam? —
Tu drugove mi poglej:
Speve ljubko žuboreče,
ki mi vró iz prs! . . . Juhej!

Leo Levič.

Z v e č e r.

Že je luna vstajala
na oboku neizmernem,
trta se je majala
v hladnem vetrcu večernem.

Tice so potihnile
nad potokom hitrobežnim,
vame pak so dihnile
pesmi z glasom sladkonežnim.

Stokrat mi pozdravljene
moje hčericice edine,
stokrat bolj pozdravljene
kakor moje bolečine! —

Anton Medved.

Marko Marulić.

(1450—1524)

V spomin štiristoletnice umetne hrvaške književnosti.

Napisal *prof. Ivan Steklasa.*

(Konec.)

III. Marulićeva latinska dela.

Marko Marulić se je bavil, kakor skoraj vsi tedanji boljši in učenejši književniki, poleg s hrvaško največ z latinsko književnostjo, v kateri se je proslavil po celem tedanjem učenem svetu. Posebno rad pa se je ukvarjal z zgodovino, s starinarstvom in pesništvom, a zelo se je zanimal tudi za bogoslovje in za krščansko filozofijo ter je v tem znanju ¹⁾ kot posvetnjak na začudenje vsega duhovnega stanu nadkrilil s svojim znanjem najslavnejše bogoslovce svojega časa. Zato je potrebno, ako hočemo Marulića poznati kot pisatelja, da izpregovorimo nekoliko besedi tudi o njegovih latinskih delih.

Izmed bogoslovnih del Marulićevih je najvažnejši „Evangelistarium“. Kukuljević trdi, da je bilo to delo prvič tiskano v Benetkah l. 1501; dr. M. Šrepele pa je navel več razlogov proti tej letnici. ²⁾ „Evangelistar“ je bil izdan v latinskem jeziku sedemkrat in enkrat v italijanskem prevodu. To Marulićevo delo obravnava tri bogoslovne čednosti: vero, upanje in ljubezen, a razdeljeno je na sedem knjig. Po temeljnih naukah sv. evangelja je sestavljena cela knjiga za pouk ljudem, kateri hočejo živeti krepko. „Evangelistar“ tedaj ni nič drugega nego poljudna krščanska etika v zvezi z mistiko, torej moder voditelj po težkem potu človeškega življenja; vsa smer mu je ta, da nagne bravca k npravnemu in poštenemu življenju. Pisatelj, ki je prevel to knjigo na

italijanski jezik, jo je imenoval „sveto knjigo“, ker uči tako vzpodbudne nauke in je nekaj zbornik vseh krščanskih čednosti.

Drugo Marulićevo delo: „De institutione bene beateque vivendi“ je bilo tiskano prvič l. 1511. Vsem je doživelo deset izdanj v latinskem in pet v italijanskem jeziku. Prevedeno je bilo pa tudi na francoski, španski in nemški jezik. Nemška izdaja je izšla l. 1583. v Augsburgu. Toliko izdanj in toliko prevodov dokazuje vrednost te knjige, ki je bila v visoki ceni skozi celi 16. in 17. vek po vsi zapadni Evropi. To delo je po smeri prav sorodno „Evangelistarju“, samo da je bolj bogato moralnih naukov in zgodovinskih primer, pa tudi po vsebini je obširnejše, četudi ga je samo šest knjig. M. Šrepele misli ¹⁾, da je izdelal Marulić „Institucije“ po delu Valerija Maksima, ter pri tem tudi omenja, da je ravno anekdotski značaj temu delu pridobil popularnost po vsi zapadni Evropi. Kukuljević pa piše o tej knjigi tako-le ²⁾: „S tem delom je pokazal Marulić, da ni znal na pamet samo sv. pisma starega in novega zakona, nego da je poznal tudi vse stare grške in latinske pisatelje, a posebno še cerkvene zgodovinarje, kakor tudi življenjepisce svetnikov. Z divnim trudom je zbral v tem delu čudoredne nauke iz sv. pisma ter iz vseh boljših pisateljev, ki so pred njim pisali v grškem ali latinskem jeziku; sestavil jih je v tako krasen sklad, da bi se delo zares lahko nazvalo „enciklopedija naukov moralnega življenja.“ V njem

¹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LIV.

²⁾ Znanstveno predavanje v proslavo štiristoletnice hrvaške književnosti v „Jugoslavenski akademiji znanosti i umjetnosti“ 5. junija 1901.

¹⁾ Znanstveno predavanje v proslavo štiristoletnice hrvaške književnosti v „Jugoslavenski akademiji znanosti i umjetnosti“ 5. junija 1901.

²⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LVII.

je vse, kar vzpodbuja k čednostnemu, pobožnemu in čudorednemu življenju v duhu onega časa.“ — Delo je posvetil Marulić svojemu najboljšemu prijatelju kanoniku in spletskemu vikariju Jeronimu Ciepiću.

Tretje delo Marulićevo „De imitatione Christi“ je posvečeno nadškofu Zanu, pri katerem je tudi ostalo v rokopisu, vsaj Kukuljević ne navaja, da bi bilo tiskano. Pač pa je izšlo v tisku četrto delo: „De humilitate et gloria Christi“ v Benetkah l. 1519. ter je bilo prevedeno na laško v treh knjigah in izdano v Benetkah l. 1596.

Peto bogoslovno delo Marulićevo je tiskano pod naslovom: „Polacithra Christianorum virtutum in libros sex districta“ v Kolinu l. 1686. — Fr. Natal navaja še tri rokopise bogoslovnih del Marulićevih: „Quaestiones utriusque Testamenti“, „De viris illustribus veteris Testamenti“ in „De ultimo Judicio.“

Med moralno-filozofičnimi deli Marulićevimi, ki so prepletena z bogoslovnimi nauki, so znamenite njegove „Parabole“, izdane prvič v Benetkah l. 1510. pod naslovom: „Marci Maruli quinquaginta Parabolae.“ Drugo izdanje je sledilo l. 1517., a kasneje so „Parabole“ tiskane z „Evangelistarjem“ in „Institucijami“ v celokupnem izdanju Marulićevih del v Antverpeni l. 1601. pod naslovom: „Opera omnia Marci Maruli Spalatensis.“ „Parabole“ je posvetil Marulić svojemu soimeščanu Tomažu Nigru. V posveti pravi, da je to delo napisal za preproste ljudi, kakor je tudi sam, ki radi sprejemajo pobožne nauke, če se jim nudijo v slikah in prispodobah, in da je v tem posnemal našega Odrešenika ter prebivavce Sirije in Palestine, kjer je bila navada govoriti vedno v parabolah. M. Šrepel je obrazložil v že omenjenem predavanju, kako je Alau sestavil svoje „Parabole“ v eligijskem duhu, in da jih je Marulić dobro poznal, ker so prišle na svetlo za njegove mladosti. Marulić pa svojih „Parabol“ ni pisal v verzih, nego v prozi, pa se je ž njimi hitro proslavil. Marulić je šel v svojih delih za Tomažem Kempčanom; da si je izbral vrednega učitelja, nam potrjuje

svetovni uspeh Marulićevih zbranih spisov, ki se še dandanes berejo kakor dela Tomaža Kempčana. Dokaz temu je najnovejši prevod Marulićevih „Parabol“, ki je izšel v Genovi l. 1882. Marulić je posebno rad poljudno pisal o krščanskih resnicah, kakor je zlasti razvidno tudi iz lepega, zgoraj imenovanega dela: „De humilitate et gloria Christi“, v katerem pripoveduje o Jezusovem življenju ter obenem v drugem delu dokazuje judom, da je Jezus pravi Mesija. V tem delu je samo razširil ono, kar je bil omenil v tretji „Paraboli.“

Marulić se je posluževal v svojih spisih tudi dialoga, ki je bil v dōbi klasičnega preporeda prav priljubljena književna oblika za preraslišne predmete. Tako je Marulić v obliki dialoga obdelal moralni predmet o krščanskih čednostih, in sicer v spisu „Dialogus de laudibus Herculis. Interlocutores Poeta et Theologus“. Delo je izšlo v Benetkah l. 1524., a Kukuljević misli¹⁾, da je bilo že poprej tiskano, kar pa ni verjetno. Tudi v laškem jeziku je to delce večkrat izdano. Kakor je pobijal v „Evangelistarju“ in „Institucijah“ filozofe, tako zbada tukaj pesnike, ki se držé starodavnosti, a ne marajo za vero. V tej obliki je napisal tudi zgoraj omenjeno delo „De ultimo Judicio“, ki pa ni izšlo v tisku, nego je shranjeno ostalo v Benetkah, kjer ga je našel pred nedavnim akademik Šrepel. Ta razprava je napisana v obliki propovedi (sermo), kakor je bilo v navadi v drugi polovici srednjega veka. Iz te propovedi razpoznamo tudi rodoljubno čuvstvo Marulićevo, kajti opisuje nam v živih bojah muke, ki so jih trpeli Hrvatje za turških napadov, ter nagovarja zapadne narode na složno delo, da odvrnejo to šibo od Evrope.

V tesni zvezi s tem spisom, ne po obliki, nego po vsebini, je Marulićeva poslanica papežu Hadrijanu VI. („Epistola Domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI. Pont. Max. de Calamitatibus occurrentibus et exhortatio ad communem omnium Chri-

¹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LX.

stianorum unionem et pacem“), tiskana v Rimu l. 1522. To je historiško-politiški spis, ki ga je napisal Marulić na prošnjo Dominika Buče Kotoranina, dominikanca in učitelja bogoslovja, kateremu je delo tudi posvetil. V posvetitvi pravi Marulić, da je dolgo razmišljal, bi li ugodil Dominikovi prošnji ali ne; z ene strani so ga namreč priganjale solze in nadloge, da piše, z druge strani pa ga je odvrčala od pisanja zavest njegove malenkosti. Slednjič pa se je vendar odločil po navdihnjenju sv. Duha, da piše. V poslanici slika z živimi bojami vse nadloge Dalmacije, ki je mogla že komaj svoja primorska mesta braniti; omenja tužnega stanja ostankov Hrvaške ter turških napadov v posavske in podravske kraje; napoveduje nevarnosti, ki preté Ogrski, Benetkam in vsej Italiji od Turkov. Zato nagovarja krščanske narode na složno delovanje ter prosi papeža, da izkuša s svojim vplivom pomiriti krščanske narode ter jih nagovoriti na splošno vojsko proti Turkom. — Oba zadnja spisa sta po smotru podobna Marulićeви „Juditi“, kakor bomo kasneje razložili.

Toda to še ni vse, kar je Marulić napisal iz rodoljubnega nagiba. Poleg krščanskega ideala mu je bil vedno pred očmi tudi narodni, in zato je prevel na latinski jezik staro hrvaško kroniko. „Regum Dalmatiae et Croatiae gesta, a Marco Marulo Patricio Spalatensi latinitate donata“, pod tem naslovom je priobčen prevod z zgodovino Ivana Lučića od Ivana Blaea (v Amsterdamu in Frankfurtu 1666 in pri Schwandtnerju „Scriptores rerum Hungaricarum P. III.“) To delo je prevel Marulić l. 1510. na prošnjo D. Papalića iz hrvaškega jezika; toda naslov, ki ga je dal svojemu prevodu, ne odgovarja vsebini, kajti v celem delu so omenjeni komaj trije hrvaški kralji in bani, ostali pa so izpuščeni, a namesto njih je v knjigi mnogo drugih nezdgovinskih imen knezov in županov. Lučić sam je dokazal, da je Marulić celo tekst na nekaterih mestih izpopolnjeval in popravljaj.¹⁾

¹⁾ Tam, str. LIX.

V Lučićevi zgodovini se nahaja tudi zgodovinska razprava Marulićeва o rojstnem mestu sv. Jeronima pod naslovom: „Marci Maruli Spalatensis in eos, qui beatum Hieronymum Italum esse, contendunt.“ Marulić brani v tem spisu, da je bil sv. Jeronim Dalmatinec, rojen v Stridonu, proti laškemu pisatelju Jakobu Filipu iz Bergama, ki je trdil, da je bil Lah. Kje je pa bilo mesto Stridon, seveda tudi on ni dokazal. Marulić je pisal o sv. Jeronimu tudi v hrvaškem jeziku.

Marulić se je za Petrarkom prvi baval z nabiranjem in proučevanjem starinskih napisov, pred vsem onih starodavnega Rima in drugih laških mest, potem pa tudi še Trsta, Pulja, Kopra, Nina, Trogira in drugih. Na prošnjo svojega prijatelja Dmine Papalića, ki je bil velik ljubitelj starin, je sestavil Marulić k svoji zbirki učen komentar: „In Epigrammata Priscorum Commentarius“. — Razen te zbirke je sestavil še drugo starih solinskih napisov, katere je prepisoval z Dmino Papalićem po razvalinah in zidinah prastarega mesta Solina. To zbirko je dodal Marulić prvi večji zbirki kot konec pod naslovom: „Inscriptiones Salonitanae antiquae, collectae et illustratae per Marcum Marulum“ ter jo je posvetil svojemu prijatelju v lepem pismu, v katerem omenja na kratko znamenitosti mesta Solina in svojega rojstnega mesta Spleta. Vsa zbirka je ostala v rokopisu in le poslednji del je uporabil zgodovinar Ivan Lučić ter ga priobčil tiskane brez Marulićevih pojasnil leta 1673. v svojem delu: „Inscriptiones Dalmaticae.“ Akademik Šrepel sklepa¹⁾ po svojih študijah o tem delu, da je pravo za pravo moralne stroke, kajti Marulić daje pri pojasnjevanju starih napisov o vsaki priložnosti moralne pouke, ki so za spoznavanje tedanjih družbenih odnošajev vrlo zanimivi. Šrepel je ocenil delo tudi le s te strani, dočim je o znanstveni njegovi vrednosti izpregovoril že poprej Mommsen.

¹⁾ Znanstveno predavanje v proslavo štiristoletnice hrvaške književnosti v „Jugoslavenski akademiji znanosti i umjetnosti“, 8. junija 1901.

Marulić pa ni bil samo moralist, zgodovinar in epigrafičar, nego tudi znamenit pesnik. Marulićeve latinske pesmi obsegajo elegije, himne, ode, heroične pesmi, epigrame in nagrobne pesmi. Tiskanih je dozdaj malo, a to navadno ob koncu njegovih večjih latinskih prozaiških del. Posebnega pesniškega vzleta ni v njih, ali mnoge pesmi so važne radi klasične oblike in dovršenega jezika ter radi moralne vsebine; saj jim je predmet večjidel nabožen, vzet po tedanji navadi iz sv. pisma in iz življenja svetnikov. Znamenit je njegov prevod Petrarkove laške pesmi o bl. Devici Mariji pod naslovom: „Ad Virginem beatam.“ Isto pesem je prevzel po njem na hrvaški jezik Frančišek Božičević, in nekateri so mislili, da je tudi ta prevod Marulićev. Največ Marulićevih pesmi je v rokopisu, in četudi jih življenjepisec Marulićev, Natal, navaja mnogo, bržkone ta popis ni natančen. Akademik Šrepel je prepisal l. 1897. iz rokopisa benečanske knjižnice nekoliko do zdaj še ne tiskanih Marulićevih pesmi ter jih nedavno objavil z nekaterimi že poprej tiskanimi.¹⁾ V svoji oceni latinskih pesmi pravi isti akademik²⁾, da je pesnik Marulić popolnoma v duševnem sorodstvu z latinsko poezijo v drugi polovici srednjega veka. To velja deloma tudi za ostalo njegovo latinsko književno delovanje pa tudi za njegove hrvaške pesme. Strogo religiozni značaj poslednjih nam to kaže.

IV. Marulićeva hrvaška dela.

Največja zasluga Marulićeva je pač ta, da je začel prvi pisati v tedanjem narodnem jeziku hrvaškem čakavskega narečja³⁾ za

¹⁾ Građa za povjest književnosti hrvatske. Na svijet izdaje „Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.“ Knjiga II. Skupio i uredio Milivoj Šrepel. U Zagrebu 1899. Str. 13–42.

²⁾ Nastavni Vjesnik. Časopis za srednje škole. Na svijet izdaju dr. A. Mušić, O. Kučera. Knjiga VII. U Zagrebu 1899. Str. 346–355.

³⁾ O Marulićevu jeziku. Piše M. Kušar. Glasnik „Matice Dalmatinske.“ Zadar 1901. Str. 36 do 56. V tej obsežni razpravi je razjasnil M. Kušar, v koliko je bil jezik Marulićev različen od današ-

narod, in sicer v prozi in v verzih. Ne moremo reči, da ni bilo že pred Marulićem hrvaških narodnih pisateljev; toda ohranil se nam ni noben njihov spomenik niti ime. Pač je bila znatna cerkvena ali bogoslovna hrvaška književnost, toda te knjige niso bile pisane v čistem hrvaškem jeziku; hrvaščina je bila pomešana s staroslovenščino glagolske pisave. Taki spisi so bili tedaj narodu nepristopni. Zato je Marulić Hrvatom to, kar Dante Lahom, in Göthe Nemcem. Mogoče je, da je mnogo njegovih stvari bilo napisanih v hrvaškem jeziku, pa da so se izvečine pogubile po nezgodah, ki so tako pogosto besnele v njegovem rojstnem mestu. Kolikokrat je razsajala po Spletu kuga, in koliko strahu so povzročili turški napadi na Splet! Ni čudo tedaj, če se je mnogo spisov izgubilo. In to, kar je ostalo, ni bilo znano širšemu svetu. Vsa zasluga za poznavanje hrvaških del Marulićevih gre Ivanu Kukuljeviću Sakcinskemu; on je namreč leta 1854. v Trogiru našel v samostanu redovnic sv. Benedikta med mnogimi raztrganimi hrvaškimi rokopisi tudi dva zbornika, enega od Petra Lučića, očeta slavnega zgodovinarja Ivana, drugega od Ivana Lulića. Lučićev zbornik nosi naslov „Vartal“ (Vrtal) = „Vrt“, Lulićevemu pa manjka naslova, ker so prvi listi iztrgani. Ta dva zaslužna pisatelja hrvaška XVI. in XVII. veka sta prepisala sama ali pa dala prepisati v svojih zbirkah pesmi in pobožnih razprav starejših pisateljev, med njimi tudi Marulićeva dela, ter sta tako ohranila dragoceno blago stare hrvaške književnosti, ki bi bilo sicer za vselej propalo. Tvarina je seveda večjidel pobožne vsebine, ker je bil zbornik napisan za redovnice; vendar se nahaja med to tvarino tudi nekaj stvari posvetne vsebine.

njega književnega jezika hrvaškega s posebnim ozirom na spletsko narečje, ker se je Marulić brez dvoma držal v svojih spisih tedanjega spletskega narečja. — O Marulićevem jeziku je pisal tudi profesor Zorc v programu kotorske gimnazije za l. 1875. do 1876 in 1876–1877., kjer se nahaja alfabetični popis tujih in starih besedi „tudinaka i starinaka“ iz pesmi Marulićevih.

Razen teh zbornikov je našel Kukuljević še nekoliko rokopisov Marulićevih. Pobožnim redovnicam trogirskim se imamo tedaj zahvaliti, da nam je večina hrvaških Marulićevih del ohranjena.¹⁾

Kukuljević²⁾ in Ljubić³⁾ navajata več hrvaških pesniških del Marulićevih, a Šrepel misli⁴⁾, da je mogoče pravo pristnost dokazati le pri „Juditi“, „Stumačenju Kata“ in „Suzani“. Mi soglašamo z Kukuljevićem, ker je verjetno, da so tudi ostali književni proizvodi zares Marulićevi. Razvrstil pa jih je Kukuljević po obliki in najprej navel epične pesmi, katere Marulić nazivlje „historije“. Med temi je najvažnejša, „Judita“, od vseh hrvaških del Marulićevih tiskana najprej, in sicer prvič l. 1521. v Benetkah.⁵⁾ Marulićeva „Judita“ je doživela do zdaj pet izdaj: prvo l. 1521., drugo l. 1522., za tretjo ne vemo letnice, četrta pa je sledila l. 1528. v Benetkah. Peto izdajo je preskrbel Kukuljević⁶⁾, posebno krasna s slikami okrašena pa bode šesta izdaja, ki jo kani spraviti na

svetlo „Matica Hrvatska“ med letošnjimi Matičinimi knjigami v spomin štiristoletnice.

V predgovoru pravi Marulić, da je historijo izvel „po običaju naših začinjevac i po zakonu starih poet“. Kukuljević misli¹⁾, da je hotel s tem reči, da so bili že pred njim drugi hrvaški pesniki; Šrepel pa je mnenja²⁾, da se prvi izraz tiče oblike verza, ker nahajamo že na početku XV. veka v Dubrovniku pesmice v šesterцу, a Marulićev dvajsterec je samo zveza dveh šestercev; za drugi izraz pa misli, da se ozira na kompozicijo in na slog, ki sta ukrojena po Vergilu in Ovidu. Marulić se je držal v „Juditi“ povesti sv. pisma, vendar je tuintam nekoliko drugače zasukal pripovedovanje. Tako je že v prvi knjigi — vseh je šest — razširil govore in opis vojske. Holofernova vojska je slična turški, kakor jo opisujejo benečanski poslanci v svojih poročilih, in nezgode mesta Betulije so nezgode Hrvaške; zato je tudi glavna misel cele pesmi, izražena v prvih šestih verzih, ta, da naj Bog čuva posebno mesto Splet. Bržkone je hotel Marulić pokazati svojim rojakom, koliko premoreta krepost in odločnost proti sovražniku, a hrvaški narod je ravno takrat potreboval poleg gmotne tudi moralne podpore proti sovražniku, ki mu je gazil domovino na vseh konceh. Zato je to delo tudi politično važno. Marulić je nameraval z njim podkrepiti junaške Hrvate v zadnji borbi, v kateri so ga njegovi sosedje zapustili. „Judita“ torej ni slučajno napisana „našim jezikom“, nego z namenom, da pokaže tlačenemu hrvaškemu narodu, kako bi se tudi on mogel osvoboditi Turka. „Judita“ je potemtakem tudi v zvezi z Marulićevim pismom papežu Hadrijanu VI., o katerem smo že izpregovorili. Zato je pesnik „Judito“ predstavil čitatelju, kakor da bere čisto posvetno povest; značajna je v njej amplifikacija misli, katero nahajamo tako pogostoma v Ovidovih

¹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LXV—LXVI.

²⁾ Tam, str. LXVI in nasl.

³⁾ Ljubić. Ogledalo književne poviesti jugoslavenske II. Str. 368—369.

⁴⁾ Znanstveno predavanje v proslavo štiristoletnice hrvaške književnosti v „Jugoslavenski akademiji znanosti i umjetnosti“ 8. junija 1901.

⁵⁾ Naslov prve izdaje: Libar Marca Marula Splichianina ukom se usdarsi Istoria Sfete vdouice Iudit u versih haruacchi slosena: chacho ona vbi voivodu Olopherna posrid u voische gnegoue: i oslobodi puch israelschi od veliche pogibili. Prodaui se v bneccih u markarii u stacun chi darsi libar za signao. Na koncu knjige izvršuje delo tako-le: Oudi sfarui Chgnige Marca Marula Splichianina sfarhu Istorie sfete vdouice Iudite. Stampane v bneccih Pognom i nastoianiem Petreta Szichicha Splichanina. Na suem bogu Huala. Amen.

In Venegia per Guilielmo da fontaneto de Monteferrato ad instantia de Maistro Mario libraro al signo del libro. Nel Anno del Signor MDXXI. A di XIII. Agosto. L'inclito Antonio Grimano principe uiuente. — Prva izdaja ima samo eno sliko, druga pa devet in mnogo lepih početnih črk. Obe izdaji sta tiskani z gotskimi črkami.

⁶⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. 1—66 s predgovorom in tekstom, od 67 do 72 pa s tolmačem.

¹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LXVII.

²⁾ Znanstveno predavanje v proslavo štiristoletnice hrvaške književnosti v „Jugoslavenski akademiji znanosti i umjetnosti“ 8. junija 1901.

delih. Napolnjeno je delo s heroičnimi slikami; v njem se opisujejo strasti človeške z živimi bojami; vmes pa so vpleteni modri sveti in lokave spletke, kar daje pripovedi vrednost prave epopeje.¹⁾

„Judito“ je posvetil Marulić svojemu kumu Dujmu Balistriću, proštu spletskemu, kateremu piše v predgovoru, da je delo dovršil 22. mal. travna l. 1501.; temu je tedaj letos ravno 400 let in zato slavé Hrvatje letos štiristoletnico umetne svoje književnosti.

Druga epska pesem je „Suzana“. Ohranila se je v Lučičevem „Vrtlu“.²⁾ Tudi za to pesem je vzel Marulić snov iz sv. pisma. Ker je tudi v njej glavni predmet žena, je prav verjetno, da je zložil obe epopeji za svojo sestro Vico, redovnico sv. Benedikta v Spletu, za katero je po trditvi njegovega življenjepisca napisal mnogo del. Šrepel trdi³⁾, da se je Marulić pri „Suzani“ ravnal po Petru

Rigiju, ki je priredil veliki bibliški pesmi „Judito“ in „Susano“ v latinskem jeziku.

Med poučne in nabožne pesmi spadajo: „Urehe duhovne“⁴⁾, „Dobri nauci“⁵⁾, „Lipo prigovarjanje razuma i človika“⁶⁾, „Suprotiva slasti od blaga“⁷⁾ in „Stumačenje Kata“⁸⁾. Vsem tem pesmam je glavni smoter vzpodbujati ljudi k čednostnemu in pobožnemu življenju. Marulić je smatral za svojo nalogo, da s pomočjo knjige poučuje svet, koliko je vredno čisto in nabožno življenje, in koliko škoduje greh. Med naštetimi poučnimi deli je vsekako najvažnejše „Stumačenje Kata“. Modri Katonovi nauki so bili znani v srednjem veku po vsem zapadnem svetu; predavali so jih tudi mladini po šolah. Marulić ni bil prvi, ki je prevel te nauke na hrvaški jezik. Ivan Kukuljević je našel glagolski prepis starejšega prevoda iz l. 1468., in sicer v prozi pomešan s staroslovenščino. Vendar to ni prevod samega Katona, nego so v njem tudi mnogi izreki drugih filozofov in nauki sv. pisma. Marulić je bil zato prvi, ki je — ako izvezamemo češki prevod iz XIV. oziroma iz početka XV. veka — med Slovani prevel Katona po latinskem viru v verzih, izpustivši samo na početku kratke sentence, ki so v latinskem tekstu predpostavljene distihom. Kukuljević je tiskal tudi te distihe v celem obsegu. Marulić se pri prevajanju ni strogo držal vira niti gledé na obliko niti gledé na smisel. Rabil je navadne aleksandrine ter tako večkrat razširil prekratke latinske distihe, tako, da se večkrat težko razume prvotna misel izvirnika. Vrhutega je moral večkrat modre izreke pogana Katona izpremeniti tako, da so se ujemali s krščansko moralno in dogmo.⁹⁾

¹⁾ Petar Kasandrić: O „Juditi“ Marka Marulića povodom njezine četiristogodišnjice. (M.D.I. XXII. aprila. M.D.C.D.I.) V Glasniku „Matice Dalmatinske.“ God. I. Knj. I. Svezak I. Izdaja „Matica Dalmatinska“ u Zadru. Zadar 1901. Str. 1 do 20. — V tej razpravi je mnogo čisto novih ali verjetnih nazorov o književnem delovanju M. Marulića; kogar zanima ta pesnik, mu je vsekako potrebno, da prebere razen Kukuljevićeve tudi to razpravo. Zaslužni pisatelj te razprave je nepobitno dokazal (str. 10—11), da je Marulićeva „Judita“ izvirna pesem in da ni v nobeni zvezi s Tornabonino „Storia di Giuditta“, ki je ostala le kot rokopis v knjižnicah florentinskih, in je Marulić gotovo ni dobil v roke. Tornabonina „Giuditta“ je vrlo mršave vsebine ter šteje samo 1216 stihov, Marulićeva pa ima skoraj tisoč verzov več in je mnogo bogatejša po vsebini. Trditev Kasandrićeve je deloma nasprotna zgoraj omenjeni Šreplovi.

²⁾ Suzana je vzeta iz Lučičevega „Vrtla“ str. 287. ter ima naslov: „Historia od Susane hchiere Hechie a xene Joachimoue, ouoy se zgodi u Babiloniji, buduchi tamozaueden u suxagnstuo puch izraelschi. Ouey verse sloxi Marco Marul Splichianin.“ — Kukuljević je izdal „Susano“ prvič v zborniku: Pjesnici hrvatski XV. veka od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. I. Svezak. U Zagrebu 1856, Str. 3—12.; drugič pa v zborniku: Stari pisci hrvatski. Knjiga I. Str. 73—96 s tolmačem.

³⁾ O Marulićevim latinskim pjesmama. Nastavni Vjesnik. U Zagrebu 1899 Str. 355.

⁴⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. 99—101.

⁵⁾ Tam, str. 102—125.

⁶⁾ Tam, str. 150—161.

⁷⁾ Tam, str. 162.

⁸⁾ Tam, str. 126—149.

⁹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LXVIII.—LXX. Posebno obsežno razpravo o „Stumačenju Kata“ je priobčil akademik dr. Fr. Maixner v „Radu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“. Knjiga 74. Str. 79—134. pod

Med duhovne in bogoljubne Marulićeve pesmi je uvrstiti vse one, v katerih poje o Jezusu, o Mariji, o svetih devicah in vdovah, o ljubezni božji, o desetih zapovedih božjih, o sedmih poglavitnih grehih, o sv. pokori, o sodbi; takisto razlago spevov „Miserere“, „Te Deum laudamus“, „Tuženje grada Hjerusolima“, in molitev proti Turkom. Vse te pesmi so tiskane pri Kukuljeviću.¹⁾ Med temi čisto pobožnimi pesmami bi se mogla nazvati ona „Svrh (= o) muke Isusove“²⁾ v 687 verzih zares, epična, ker je v nji prav naravno po sv. pismu zgodovinsko opevano trpljenje Jezusovo. „Naslidovanje Isukrsta“³⁾ je polno lepih nauk ter je zelo sorodno latinskemu in hrvaškemu delu, ki je pod istim imenom napisano v prozi. „Govorenje duše osujene“ bi z že zgoraj omenjenim delom „Prigovarjanje razuma i človika“ lahko smatrali za nekake početke pobožnih dram, pravi Kukuljević⁴⁾, to je, takozvanih „Responsorij“, ki sta jih proizvajali po dve osebi, duhovni ali posvetni, ali pa tudi duhovnik in ljudstvo v cerkvi. Pesmi: „Tuženje grada Hjerusolima“⁵⁾ in „Molitva proti Turkom“⁶⁾ bi uvrstili med historiško-politične, ker se v njih opisuje tedanje žalostno stanje kristjanov. Obe pesmi sta polni čistega domoljuba in krščanstva. Prvi manjka konca.

Marulić je tudi začetnik šaljivosatiričnih pesmi ali „pokladnic“ (predpustnic) in smešnic. Ta vrsta srednjeveške poezije je bila znana na Francoskem in Laškem pod imenom „Frottola“; v XV. veku na Francoskem „Farce“, a na Laškem „Farsa“; koncem tega veka pa „Contrasto“. Nemci so imeli

nekaj sličnega v svojih „Fastnachts-“ in „Schwankspiele“. Te igre so bile namenjene za predpustni čas. — Tudi Marulić je za svoje rojake sestavil dve taki pesmi: „Poklad i korizma“¹⁾ in „Spovid koludric (redovnic) od sedam smrtnih grihov“²⁾ za predpustne predstave redovnikov in redovnic. Semkaj je spadala gotovo tudi njegova izgubljena pesem „Frotule od buh“, katero je nekdo iztrgal iz Lučićevega zbornika. Kasneje se je ta vrsta pesmi v Dalmaciji jako razvila, vendar pa se mora Marulić smatrati za nje začetnika. Škoda, da manjka pesmi „Poklad i Korizma“ začetek. Da je tako resnoben mož, kakor je bil Marulić, zlagal tudi tako šaljive pesmi, tega bi človek skoraj ne verjel; tudi oblika verza je proti Marulićevemu običaju osmerka in ne aleksandrinec. Toda Marulić se sam izdaja za pisatelja teh pesmi v enem verzu na kraju „Spovidi“. Kukuljević je priobčil med temi pesmami tudi še pesem „Anka Satira“³⁾; vendar pa sodimo po obliki, da ni Marulićeva, nego bržkone dubrovniških kolednikov.

Pa tudi z resno dramo je začel v hrvaškem slovstvu Marulić. Na Laškem so bile že v srednjem veku znane takoimenovane „Rappresentazioni Festa“, na Nemškem pa „Geistliche Schauspiele“. Take predstave so imeli v srednjem veku v zapadni Evropi najprej v latinskem, potem pa v narodnem jeziku v cerkvi ali pa pred cerkvijo na javnih prostorih, posebno ob velikih praznikih, po katerih so te predstave dobile tudi še posebna imena. Ohranile so se celo note, na katere so pri njih peli. Hrvaški pisatelji so jemali najrajši laške komade, katere so zelo prosto prevajali in za svoje razmere prikrajali tako, da so se zdeli čestokrat kakor izvirni, domači spisi. Zvali so jih „Prikazanja“ ali „Skazanja“, a predstavljali so jih gotovo že v XV. veku v mnogih mestih Dalmacije.⁴⁾

naslovom: „Prievodi takozvanih ‚Disticha moralia Catonis‘ u hrvatskoj literaturi.“ Važna sta v tej razpravi dva oddelka, in sicer: „Prievod Catonovih disticha u glagolskom rukopisu otoka Krka“, stran 91–93. ter „Prievod Marulića“, str. 93–114.

¹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. 165–248.

²⁾ Tam, str. 172–190.

³⁾ Tam, str. 197–208.

⁴⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LXX.

⁵⁾ Tam, str. 241–244.

⁶⁾ Tam, str. 244–248.

¹⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. 254–258.

²⁾ Tam, str. 258–272.

³⁾ Tam, str. 252–253.

⁴⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LXXIV.

Smoter jim je bil pred vsem moralni pouk naroda. Zanimivo je, da so te predstave skozi stoletja radi gledali; tako je znano, da se je drama o sv. Lovrencu predstavljala še l. 1814. na otoku Hvaru.¹⁾ Torej tudi te vrste drami je bil začetnik Marulić s svojim „Prikazanjem historije svetoga Panucija“²⁾, „Skazanjem od nevoljnoga dne od suda“³⁾ in „Govorenjem sv. Bernarda od duše osujene.“⁴⁾ Prvo delo je vsekako Marulićevo, za kar imamo dober dokaz v Lučičevem zborniku, kjer se nahajajo na kraju sledeči Marulićevi verzi: „Marula Marka toj da je složenje znaj, — ki stiš, bogu zatoj hvalu i slavu daj. — A zame moli ga, da me prime k sebi, — tako bud' taj kniga na spasenje tebi.“⁵⁾ O ostalih dveh komadih pa ne moremo zagotovo trditi, da sta Marulićeva; vendar Kukuljević tako sklepa⁶⁾ iz duha in smeri iger, ki odgovarjata popolnoma Marulićevim nazorom, ter iz jezika in oblike v prvi igri.

Marulić je pisal tudi hrvaško prozo, in sicer taka dela, ki so bila namenjena za pouk onim, ki niso znali latinskega, dočim je znanstvene stvari, kakor smo videli, pisal le latinsko. Kukuljević misli⁷⁾, da so Marulićeva naslednja hrvaška dela v prozi: „Knjige Ivana Gersona kancilira pariškoga“, „Od naslidovanja Isukarstova i od pogarjenja taščin segasvitnjih“, potem „Nauci sv. Bernarda k sestri svojoj“ in „Život sv. Jerolima.“

¹⁾ Stari pisci hrvatski. Knj. I. Str. LXXV. Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao dr. Djuro Šurmin. Zagreb 1898. Str. 71.

²⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. 273—278.

³⁾ Tam, str. 279—311.

⁴⁾ Tam, str. 312—339.

⁵⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LXXII.

⁶⁾ Tam, str. LXXIV.

⁷⁾ Tam, str. LXXV—LXXVII.

Šrepel pa sodi¹⁾, da se more zagotovo trditi samo o prvem delu, da je Marulićevo.

Marulić je mislil, da je delo o „Nasledovanju Jezusa“ Gersonovo, vendar dandanes splošno trdimo, da ga je napisal Tomaž Kempčan. Sicer pa je ta prevod značilen za književno delovanje Marulićevo. Dovršil ga je Marulić — kakor pravi opazka v rokopisu iz XVI. veka — l. 1500 dné 20. rožnika na prošnjo istega duhovnika Dujma Balistrića, kateremu je posvetil svojo „Judito“. Potemtakem je smatrati ta prevod za najstarejše delo Marulićevo. V tisku pa ni izšel še do danes. Kukuljević²⁾ je razsodil po rokopisih obeh zadnjih navedenih spisov, da sta bržkone tudi Marulićeva. To svedočijo pri „Životu sv. Jerolima“ že sami verzi na početku dela, ki so popolnoma podobni verzom njegove „Suzane“; pri drugem delu „Nauci sv. Bernarda“ pa moralna vsebina, kakor tudi slog hrvaškega jezika.

Hrvaški narod slavi dostojno znamenito štiristoletnico umetne književnosti svoje. Najprej se je zglasila „Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti“, kjer je čital akademik Šrepel učeno razpravo o književnem delovanju M. Marulića. Za akademijo so se dvignila razna društva po celem Hrvaškem, ki prirejajo drugo za drugim lepe svečanosti s koncerti in predavanji. Slednjič bode proslavila ta znamenit dogodek „Matica Hrvatska“ s posebno krasnim izdanjem Marulićeve „Judite“ in s primernim življenjepisom Marka Marulića. Naj bi bilo vse to slavlje na slavo in korist hrvaškemu narodu in celemu Slovanstvu!

¹⁾ Znanstveno predavanje v proslavo štiristoletnice hrvaške književnosti v „Jugoslavenski akademiji znanosti i umjetnosti“ 5. junija 1901.

²⁾ Kukuljević. Stari pisci hrvatski. Knjiga prva. Str. LXXVI.